

Ewa Referowska-Chodak, Andrzej Grzywacz

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Nauk Leśnych
adresy e-mail: ewa_referowska_chodak@sggw.pl, andrzej_grzywacz@sggw.pl*

PRZYRODNICZE I SPOŁECZNE ASPEKTY WANDALIZMU PODPALEŃ DRZEW POMNIKOWYCH

NATURAL AND SOCIAL ASPECTS OF DELIBERATE ARSONS OF MONUMENTAL TREES

Słowa kluczowe: pomnik przyrody, pożar, wartość przyrodnicza, wartość historyczna, wartość kulturowa, wartość turystyczna/rekreacyjna, wartość emocjonalna, wartość edukacyjna

Key words: natural monument, fire, natural value, historical value, cultural value, tourism/recreational value, emotional value, educational value

Abstract: The article analyses cases of arson attacks on trees – natural monuments in Poland in terms of their social and natural losses over a period of almost 100 years (1925-2021), with the incidents recorded mainly in the second decade of the 21st century. The loss in the natural aspect is related to the species structure of the trees set on fire (only deciduous species), age (the reported minimum age was about 300 years), dimensions (the reported circumference range was from about 460 cm to about 1050 cm) and biocenotic value (hollows, decay, habitat for protected animal species). Some of the trees set on fire were exceptional in respect of nature terms on a national or even international scale (the Chrobry Oak, the Mieszko I Oak and the Napoleon Oak). The loss, in social aspect, results from the loss in the value of the monumental trees in terms of tourism and recreation, history, culture, emotions and education. However, the analysed websites lacked references to the undoubted value of these trees in the scientific aspect. The presented problem of arson attacks on monumental trees and the resulting considerable natural and social losses requires that legal and organisational steps be taken as soon as possible in order to reduce or eliminate the discussed threat in the future.

WSTĘP

Ze względu na długą historię i tradycję ustanawiania [Kasprzak 2011, Grzywacz i Pietrzak 2013], pomniki przyrody są bardzo rozpoznawalną i popularną formą ochrony przyrody. Świadczy o tym rozbudowany rejestr obiektów pomnikowych przyrody żywej i nieożywionej, liczący 34.898 pozycji, na które składają się przede wszystkim pojedyncze drzewa – 78,5% [GUS 2021a]. Zgodnie z definicją pomnika przyrody, zawartą w Ustawie o ochronie przyrody, drzewa te powinny mieć szczególną wartość przyrodniczą, naukową, kulturową, historyczną lub krajobrazową oraz odznaczać się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi

je wśród innych drzew. Poza drzewami, pomnikiem przyrody mogą także stać się krzewy, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie [Ustawa 2004 – art. 40.1].

Obowiązujące od końca 2017 roku szczegółowe kryteria uznania drzewa za pomnik przyrody można podzielić na przyrodnicze i pozaprzyrodnicze, dalej określane jako społeczne. Wśród tych pierwszych wymieniony jest obwód pnia (konkretny próg wielkości lub wyróżnianie się w tym względzie na tle drzew tego gatunku/rodzaju w gminie, województwie lub kraju), wysokość drzewa, szerokość korony, wiek, pokrój lub inne cechy morfologiczne, inne wyjątkowe walory przyrodnicze, a także występowanie w skupiskach i walory krajobrazowe. Natomiast do kryteriów społecznych należy zaliczyć wyjątkowe walory naukowe, kulturowe lub historyczne [Rozporządzenie 2017].

Drzewa pomnikowe, jako twory przyrody żywej i najczęściej o zaawansowanym wieku, podlegają procesom starzenia zmniejszającym ich odporność na szkodliwe czynniki biotyczne (grzyby, owady) i abiotyczne (np. silne wiatry). Jest to proces naturalny i straty z tego tytułu – choć zawsze trudne do zaakceptowania – są zrozumiałe. Natomiast trudnym do zaakceptowania jest fakt coraz częstszego, świadomego wandalizmu w postaci podpalania drzew – pomników przyrody. W oparciu o szczegółową analizę zgromadzonych przez autorów informacji o podpaleniach drzew pomnikowych w Polsce, celem niniejszego artykułu jest przekrojowe przedstawienie problematyki strat przyrodniczych i społecznych wiążących się z tymi incydentami. Aspekty prawne i organizacyjne podpalen drzew pomnikowych są przedmiotem osobnej publikacji [Grzywacz i Referowska-Chodak 2022].

METODYKA

Przedstawione w niniejszym artykule informacje o podpaleniach drzew pomnikowych, jak również o ich wartości przyrodniczej i społecznej, pochodzą z kwerendy źródeł internetowych. Kwerenda została przeprowadzona w styczniu i lutym 2022 roku przy użyciu wyszukiwarki Google. Nie narzucono żadnych ram czasowych wyszukiwania i nie użyto cudzysłówów, by wyszukiwanie było jak najszersze i objęło jak najwięcej przypadków podpalen (metodyka wspólna z artykułem: Grzywacz i Referowska-Chodak 2022). Kwerendę wykonano dla następujących haseł: „podpalony pomnik przyrody”, „spłonął pomnik przyrody”, „pali się pomnik przyrody”, „pożar pomnika przyrody”, analizując w każdym przypadku pierwszych 120 stron (próg został ustalony przy pierwszym hasle jako orientacyjne rozgraniczenie stron, na których jeszcze pojawiały się poszukiwane informacje od tych stron, które z zadaniem hasłem nie miały już wiele wspólnego). Z przejrzanych 480 stron internetowych wykluczono: 163 strony, które dotyczyły pożarów pomników przyrody, ale nie ich podpalen; 3 strony, które przestały być aktywne; 30 stron, na których były tylko przekierowania do innych stron,

zapowiedzi artykułów (które i tak były analizowane w ramach bezpośrednich trafień); 3 strony opisujące pożary z przyczyn naturalnych (piorun) lub niewskazujące podpalenia jako przyczyny pożaru (8 stron). Z przefiltrowanych w ten sposób wyników (273 strony) odrzucono następnie 98 stron, które się powtarzały. Ostatecznie w wynikach wykorzystano 175 stron, których charakterystykę przedstawiono w Tabeli 1.

Tab. 1. Charakterystyka 175 stron internetowych wykorzystanych w artykule

Typ główny	Typ szczegółowy	Udział [%]
Portal internetowy czasopisma	lokalnego	6,3
	regionalnego	5,7
	ogólnokrajowego	10,3
	specjalistycznego ogólnokrajowego	2,3
Portal internetowy radia	lokalnego	1,7
	regionalnego	4,6
	ogólnokrajowego	4,6
Portal internetowy telewizji	regionalnej	2,3
	ogólnokrajowej	2,3
Internetowy portal informacyjny	lokalny	13,7
	regionalny	6,3
	ogólnokrajowy	11,4
	specjalistyczny regionalny	1,1
	specjalistyczny ogólnokrajowy	11,4
Strona internetowa	prywatna	5,1
	pozostałe	10,9
	(w tym: jednostek Lasów Państwowych)	(2,9)

Źródło: Opracowanie własne.

Wyselekcjonowane strony internetowe przeglądano pod kątem informacji o gatunku drzewa, jego lokalizacji, nazwie własnej, wieku, wymiarach, wartości przyrodniczej, historycznej, kulturowej, turystycznej/rekreacyjnej, społecznej (emocjonalnej) i edukacyjnej oraz okoliczności i skutków podpalenia. Zgromadzone informacje zestawiono w arkuszu kalkulacyjnym Excel.

Łącznie zebrano informacje o trzydziestu podpalonych drzewach (Tabela 2), przy czym w zależności od drzewa były one mniej lub bardziej liczne. Zdecydowanie najwięcej stron internetowych (79) przytaczało okoliczności pożaru Dębu Rzeczypospolitej (drzewo nr 1 w Tabeli 2), następnie Dębu Chrobrego (28 stron – drzewo nr 3), Dębu Mieszka I (22 strony – drzewo nr 5), Dębu Wincentego (16 stron – drzewo nr 4), Dębu Napoleona (13 stron – drzewo nr 6) i Dębu Miłości (9 stron – drzewo nr 2). Po 4 strony poświęcone były drzewom nr 7 i 23, 3 strony – drzewu nr 30, a po 2 strony – drzewom nr 12 i 25. Większość podpalonych pomników przyrody opisana została tylko na jednej stronie internetowej – tak było w przypadku drzew nr 8-11, 13-22, 24 oraz 26-29.

Tab. 2. Analizowane przypadki podpalenia drzew pomnikowych

Lp.	Gat.	Nazwa własna	Lokalizacja	Wiek [lata]	Obwód [cm]	Data podpalenia	Efekt podpalenia
1	Dbsz	Dąb Rzeczypospolitej (Dąb Jagiełły)	Nadl. Brodnica	ok. 500	ok. 650	25.12.2020	Powalony, częściowo spalony, zamarł
2	Db	Dąb Miłości	Nadl. Biała Podlaska	ok. 400	ok. 570	19.04.2021	W porę ugaszony, przeżył
3	Dbsz	Chrobry	Nadl. Szprotawa (Piotrowice)	ok. 750*	ok. 1030*	18.11.2014 (też wcześniej)	Całkowicie zamarł w 2020 r.
4	Db	Wincenty	Nadl. Dukla (Krościenko Wyżne)	ok. 450	ok. 550	03.09.2020 (też 03.05.2015)	W obu przypadkach w porę ugaszony, przeżył
5	Dbsz	Mieszko I	Warszawa-Ursynów	ok. 620*	ok. 860	16/17.06.2019	W porę ugaszony, przeżył
6	Dbsz	Napoleon	Nadl. Przytok	ok. 700	ok. 1050	15.11.2010 (też w 2004 i 1925)	W 2010 r. doszczętnie spłonął
7	Db	Dąb Cygański	Kłuki-Grobla	ok. 900 (?)	ok. 500	20.08.2012	Spłonął
8	Db	Chwałbóg	Wałbrzych	ok. 300	ok. 510	dwukrotnie przed 2019 r.	Przeżył, jednak jest w bardzo złej kondycji
9	Dbsz*	Prastary	Wapnica	ok. 500*	ok. 690*	07/08.08.2015	b.d.
10	Db	(brak)	Grabno k. Ustki	ok. 400	b.d.	05.1992	Całkowicie zniszczony
11	Db	Radomski Bartek	Rdzuchów-Kolonia	ok. 600	b.d.	19.01.1995	Drzewo zamarło
12	Dbsz*	Jagiełło	Nowy Sącz	ok. 300*	ok. 480*	01.01.2013	W porę ugaszony, przeżył
13	Db	Dąb Powstańczy	Skarżysko-Kamienna (kilkalet)	b.d.	b.d.	2005?	Spłonął
14	Db	(brak)	Skarżysko-Kamienna	b.d.	b.d.	20.03.2014	W porę ugaszony, przeżył
15	Db	(brak)	Karszówek	ok. 320	ok. 800	22.04.2017	Spłonął
16	Db	(brak)	Grojec	ok. 400	b.d.	09.08.2015	Pałił się od środka, była szansa na uratowanie
17	Db	(brak)	Grojec	b.d.	b.d.	przed 2015 r.	Ostatecznie ścięty w 2015 r.
18	Db	Ustrobniak	Ustrobna	ok. 300	b.d.	28.06.2014	b.d.
19	Dbsz	Gajus	Lubcza	ponad 300	b.d.	13.03.2015	Pałił się od środka, była szansa na uratowanie

Lp.	Gat.	Nazwa własna	Lokalizacja	Wiek [lata]	Obwód [cm]	Data podpalenia	Efekt podpalenia
20	Db	(brak)	Stupski Młyn	b.d.	b.d.	14.06.2015	b.d.
21	Db	(brak)	Kliczków Mały	b.d.	b.d.	21/22.05.2013	W porę ugaszony, przeżył
22	Db	(brak)	Bielsko-Biała	b.d.	b.d.	11.2011	b.d.
23	Lpdr	Wiktoria	Książenice k. Rybnika	(kilkaset)	ok. 460	22.06.2021	Utrata 60% masy korony, brak informacji o przeżyciu
24	Wb	(brak)	Rybnik	b.d.	b.d.	03.05.2021	Doszczętnie spalona od środka, brak informacji o przeżyciu
25	Gb	(brak)	Korzkiew	b.d.	b.d.	31.12.2018	Doszczętnie spalony od środka, został ścięty
26	Js	(brak)	Gorlice	b.d.	b.d.	30.07.2019	Znacznie uszkodzony, miał być wycięty
27	Js	(brak)	Osieki	ok. 300	b.d.	31.12.2013	Spłonął
28	Tpcz	(brak)	Bielsko-Biała	b.d.	ok. 550	2010	W porę ugaszona, obcięto konary, wypuściła nowe pędy
29	B.d.	(brak)	Teresin	b.d.	b.d.	połowa 05.2021	Potrzebna specjalna pielęgnacja, by ocalić
30	B.d.	(brak)	Żory-Baranowice	b.d.	b.d.	21.03.2018	Pień spalony, ale pozostawiony

Użyte skróty: Db – dąb, Dbsz – dąb szypułkowy, Lpdr – lipa drobnolistna, Wb – wierzba, Gb – grab, Js – jesion, Tpcz – topola czarna, Nadl. – nadleśnictwo, b.d. – brak danych, * dane uzupełnione lub zweryfikowane w oparciu o opracowanie Pacyniaka [1992] oraz Grzywacza i Pietrzak [2013]

Źródło: *Opracowanie własne.*

Wiek i obwód w Tabeli 2 podane są dla momentu podpalenia (w przypadku kilku dat – tej najbardziej aktualnej). Jeśli tylko było to możliwe, informacje z kwerendy internetowej weryfikowano lub uzupełniano w oparciu o uznaną pozycję Pacyniaka [1992], a także o pozycję Grzywacza i Pietrzak [2013] – podany tam wiek aktualizowano do ostatniej daty podpalenia, a obwód (jeśli nie był podany na stronach internetowych lub były tam znaczne rozbieżności) orientacyjnie nieco zwiększono, uwzględniając różnicę między datą wydania wspomnianych publikacji a datą podpalenia.

WYNIKI WRAZ Z DYSKUSJĄ

Strata w wymiarze przyrodniczym

Rozważając stratę w wymiarze przyrodniczym, należy wziąć pod uwagę kilka aspektów: strukturę gatunkową, wiek, wymiary oraz wartość biocenotyczną podpalonych drzew.

Spośród trzydziestu pięciu opisanych/wspomnianych w internecie przypadków podpażeń drzew pomnikowych (Tabela 2 – niektóre z drzew były podpalone więcej niż jeden raz), zdecydowana większość dotyczyła dębów (77,1%), doprecyzowanych gatunkowo tylko w przypadku pięciu drzew jako dęby szypułkowe. Pozostałe drzewa także najczęściej określane były nazwą rodzajową, a nie gatunkową (lub nie było w ogóle informacji nawet o rodzaju), co wskazuje na niską znajomość polskich gatunków drzew wśród autorów analizowanych stron internetowych. Prawidłowe nazewnictwo było zazwyczaj efektem cytowania informacji opublikowanych przez leśników Lasów Państwowych bądź obecności przy podpalonym drzewie tablicy informacyjnej. Łącznie podpalone pomniki przyrody reprezentowały sześć rodzajów drzew naturalnie występujących w Polsce i – jednocześnie – przynajmniej sześć gatunków drzew (dąb szypułkowy, lipa drobnolistna, topola czarna, jeden gatunek wierzby, grab – zapewne pospolity oraz jesion – zapewne wyniosły), przy czym w przypadku dwóch drzew nie podano nawet nazwy rodzajowej. Rozważając przedstawioną strukturę rodzajową i gatunkową drzew, warto zwrócić uwagę na trzy kwestie. Po pierwsze – obecność wśród podpalonych drzew wyłącznie gatunków liściastych (również w przypadku pozycji 29 i 30 z Tabeli 2, co stwierdzono na podstawie zdjęć dołączonych do relacji internetowych) w sytuacji, gdy w Polsce dominują drzewa iglaste [GUS 2021b]. Jednak bardziej długowieczne i częściej sadzone w miastach i parkach są gatunki liściaste, co może tłumaczyć jednorodność pod tym względem grupy podpalonych drzew, z których znakomita większość usytuowana była poza lasami (Tabela 2). Po drugie – dominacja wśród podpalonych pomników przyrody rodzimych rodzajów/gatunków drzew. Odbiega to od aktualnej struktury gatunkowej drzew pomnikowych, gdzie przeważają gatunki obcego pochodzenia: według danych

Grzywacza i Pietrzak [2013], pomniki przyrody w Polsce obejmują 120 gatunków liściastych drzew i krzewów, z czego tylko 47 (39%) należy do rodzimych, a aż 73 (61%) do gatunków obcych. Strata rodzimych zasobów, w tym w szczególności cennych zasobów genetycznych drzew reprezentujących odległe czasy, wydaje się być zatem szczególnie dotkliwa. Po trzęsieniu – wśród podpalonych pomników przyrody zwraca uwagę wspomniana już wcześniej dominacja dębów. W tym przypadku jest to zbieżne z faktem, iż wśród indywidualnych drzew pomnikowych w Polsce najwięcej chronionych jest dębów szypułkowych. Jest ich prawie trzykrotnie więcej niż kolejnych w rankingu lip drobnolistnych [Pietrzak 2011], spośród których – zgodnie z dokonany przegląd stron internetowych – podpalono „tylko” jedną (Lipa Wiktoria – Tabela 2). W polskich lasach udział dębów jest znacznie mniejszy – zajmują one ok. 8% powierzchni lasów, dominuje sosna – ok. 58% [GUS 2021b], a lip – jako gatunku panującego – jest niewiele. Zatem pod względem struktury gatunkowej, podpalone drzewa pomnikowe znacznie odbiegają od polskich lasów, przez co ich strata jest szczególnie dotkliwa, tym bardziej, że spośród 21 drzew z jednoznacznie określonym efektem ostatniego podpalenia (Tabela 2), aż trzynaście całkowicie obumarło. Natomiast we wszystkich pozostałych przypadkach, w mniejszym lub większym stopniu, została osłabiona kondycja drzew.

Kolejne aspekty straty w wymiarze przyrodniczym wiążą się ze szczególnym wiekiem powiązany najczęściej z wyjątkowymi wymiarami (obwodem) podpalonych drzew pomnikowych. Mimo niepełnych danych (Tabela 2) można zauważyć, że były to drzewa sędziwe – mowa była o przynajmniej 300 latach, aż do 900, choć ta ostatnia informacja była jednocześnie dementowana jako nieuzasadniona, nie ma też ona potwierdzenia w opracowaniu Pacyniaka [1992]. Charakteryzowały się także potężnymi pniami – mowa była o obwodach od ok. 460 cm do ok. 1050 cm. W warunkach lasów objętych gospodarką leśną, tak sędziwe drzewa nie są zbyt często spotykane, szczególnie w kontekście sadzenia co roku małych sadzonek kolejnych ok. 500 mln drzew [www.lasy.gov.pl]. W Lasach Państwowych – zarządcy największej części polskich lasów [GUS 2021b] – w końcu 2020 roku znajdowały się 9.253 pojedyncze drzewa pomniki przyrody, 1.407 grup drzew i 127 alei [Raport 2021], co w przypadku drzew pojedynczych oznaczało średnio jeden pomnik przyrody na 820 ha (wyliczenia własne na podst. [Raport 2021, GUS 2021b]). W dużej mierze wynika to z wieków rębności przyjętych na potrzeby realizacji gospodarki leśnej: dla dębów wynosi on (w zależności głównie od regionu geograficznego i od siedliska) od 120 do 240 lat, dla jesionu – ok. 100 lat, dla grabu i lipy – ok. 80 lat, a dla topoli – ok. 40 lat [Instrukcja 2012]. Sędziwe drzewa spotykane są również w miejscach bardziej przekształconych przez człowieka (miasta, wsie, szczególnie w parkach), pełniąc funkcję m.in. dekoracyjną (*vide* kolejny podrozdział Wyników oraz Tabela 2). Jednak ich średnie zagęszczenie jest niższe niż w Lasach Państwowych – jedno pojedyncze drzewo pomnikowe przypada na ok. 1.300 ha (wyliczenia własne

na podst. [GUS 2021a, GUS 2021b, Raport 2021]), choć oczywiście sumarycznie więcej jest drzew pomnikowych poza lasami (w krajobrazie kulturowym, a także silnie antropogenicznie przekształconym) niż w lasach. Wartość sędziwych drzew jest nie do przecenienia nie tylko dlatego, że osiągnęły tak znaczący wiek i rozmiary, wyróżniając się pod tym względem na tle pozostałej populacji drzew w Polsce, ale także z punktu widzenia ich zasobów genowych (często są pozostałościami po dawnych puszczech) oraz bycia gospodarzem dla innych, nieraz rzadkich, gatunków roślin, zwierząt i grzybów [np. Gutowski i in. 2004, Grzywacz i Referowska-Chodak 2017]. Wiąże się to z kolejnym, osobno omówionym aspektem straty w wymiarze przyrodniczym – ich wartością biocenotyczną.

Jak wspomniano we wstępie, określone są minimalne progi dla wymiarów obwodu drzew pretendujących do miana pomników przyrody, choć jednocześnie zaznaczono, że nie muszą być one zawsze wiążące [Rozporządzenie 2017]. W przypadku analizowanych pomników przyrody, wspomniane progi kształtują się następująco: dla dębów szypułkowych (i bezszypułkowych) oraz lip – 300 cm, dla wierzb (w zależności od gatunku) – 200 lub 300 cm, dla grabu – 200 cm, dla jesionu – 250 cm, a dla topoli czarnej – 350 cm [Rozporządzenie 2017]. Mimo, że na analizowanych stronach internetowych nie zawsze były podane informacje o obwodach podpalonych drzew (Tabela 2), to już te udostępnione świadczą o tym, że były to drzewa nieprzeciętne, nawet jak na pomniki przyrody: dęby o obwodzie przekraczającym 480 cm, lipa drobnolistna – 460 cm, a topola czarna – 550 cm. Niektóre z nich już dawno temu były uznane za pomniki przyrody – np. Dąb Rzeczypospolitej w 1955 r., Dąb Miłości – w 1959, Dąb Mieszko I – w 1962, a Dąb Wincenty i Dąb Chrobry – w 1966 (choć ten ostatni chroniony był także przed II wojną światową). Przytoczone dane o obwodach można uznać za wiarygodne, gdyż ich uzyskanie jest proste w przeciwieństwie do określenia wieku drzew. Świadczy to o wyjątkowej randze tych drzew w skali co najmniej regionalnej. Należy bowiem zauważyć, że w momencie podpalenia dąb szypułkowy Napoleon był najgrubszym drzewem tego gatunku (i drugim najgrubszym drzewem) w Polsce, a także jednym z zaledwie siedmiu drzew, których obwód przekraczał 1000 cm, zaś dąb szypułkowy Chrobry – najstarszym drzewem tego gatunku (i najstarszym drzewem liściastym) w Polsce, o największej objętości w skali kraju [Zarzyński i Tomusiak 2014, Zarzyński 2019]. Z kolei w skali regionu, Dąb Mieszko I jest jednym z największych dębów na Mazowszu, uznawanym w tym regionie za najstarszy i drugi pod względem obwodu [Zarzyński i Tomusiak 2014], Dąb Rzeczypospolitej uważany był za najważniejszy obiekt przyrodniczy Pojezierza Brodnickiego, zaś Dąb Miłości – południowego Podlasia (według autorów przejranych stron internetowych). Można także ocenić opisywane drzewa według podziału przyjętego przez Zarzyńskiego i Grzywacza [2019]: kryterium obwodowe dla Narodowego Pomnika Przyrody (powyżej 600 cm) spełniłyby: Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Prastary oraz dąb opatrzony numerem 15 w Tabeli 2, zaś kryterium obwodowe dla Europejskiego Pomnika Przyrody (powyżej 800 cm)

spełniłyby Dąb Chrobry, Dąb Mieszko I oraz Dąb Napoleon (Tabela 2). Pozostałe podpalone drzewa byłyby sklasyfikowane po prostu jako pomniki przyrody. Dąb Chrobry i Dąb Mieszko I zostały także ujęte przez Grzywacza i Pietrzak [2013] na liście dwudziestu najcenniejszych drzew pomnikowych w Polsce – tzw. TOP 20, odpowiednio na miejscu drugim i szesnastym.

Wspomniana wcześniej wartość biocenotyczna podpalonych drzew wiąże się przede wszystkim z kształtowaniem przez nie sprzyjających warunków bytowania dla innych, licznych i różnorodnych organizmów – szacuje się bowiem, że jedno takie drzewo może stwarzać szanse życia nawet tysiącu gatunkom [Grzywacz 2001]. Dzięki objęciu ich prawną ochroną, stają się one dla zależnych od nich gatunków organizmami tarczowymi. Stare drzewa, podlegając naturalnym procesom i czynnikom, wykształcają liczne dziuple i próchnowiska [Gutowski i in. 2004] – tam zresztą najczęściej podkładany był ogień w analizowanych przypadkach podpażeń pomników przyrody. Ponadto rozłożyste korony umożliwiają ptakom zakładanie gniazd (przytoczone np. w odniesieniu do Dębu Chwaliboga). Zgodnie z informacjami uzyskanymi z przeglądu stron internetowych, duże dziuple i/lub próchno w części odziomkowej odnotowano w przypadku Dębu Rzeczypospolitej (siedlisko nietoperzy), Dębu Miłości, Dębu Chrobrego, Dębu Wincentego, Dębu Mieszka I (siedlisko pachnicy dębowej), Dębu Napoleona, Dębu Prastarego, Dębu Jagiełły w Nowym Sączu, dębu w Karszówku, dębów w Grojcu i Kliczkowie, Dębu Gajusa, wierzby w Rybniku, grabu w Korzkwi (siedlisko sów) oraz jesionu w Gorlicach (siedlisko pachnicy dębowej). Należy podkreślić, że wszystkie wymienione zwierzęta są w Polsce objęte prawną ochroną gatunkową [Rozporządzenie 2016], a dodatkowo pachnica dębowa, jak również część gatunków sów i nietoperzy, są ważne dla Unii Europejskiej i programu Natura 2000 [Obwieszczenie 2014]. Drzewo pomnikowe posiada bardzo dużą wartość biocenotyczną także po całkowitym obumarciu, jako najczęściej obszerny zasób martwego drewna, które na wiele sposobów dalej służy przyrodzie – jako miejsce schronienia czy rozwoju, źródło pożywienia i pierwiastków biogennych, element obiegu materii i przepływu energii – szczególnie w ekosystemie leśnym, a także jego ważny składnik strukturalny [Gutowski i in. 2004, Holeksa i Maciejewski 2009]. Zgodnie z prawem, martwy pomnik przyrody usytuowany na terenie niezabudowanym, jeśli nie zagraża otoczeniu i ludziom, utrzymuje swój status prawny aż do całkowitego rozkładu [Ustawa 2004 – art. 40.2]. Spośród podpalonych drzew pomnikowych, obiektem już wcześniej martwym, ogłowionym dla bezpieczeństwa ludzi, był pomnik przyrody w przypałacowym parku w Baranowicach (drzewo nr 30 w Tabeli 2). W efekcie spalenia stracił zapewne znaczną część swej ówczesnej biocenotycznej wartości.

Część analizowanych drzew była w dobrym, a nawet bardzo dobrym stanie zdrowotnym (np. Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Gajus, Lipa Wiktorina) i – gdyby nie podpalenie – mogłyby jeszcze długo być ważnym i cennym elementem polskiej przyrody.

Strata w wymiarze społecznym

Rozważając stratę w wymiarze społecznym, należy wziąć pod uwagę kilka aspektów: turystyczno-rekreacyjny, historyczny, kulturowy, emocjonalny, edukacyjny i naukowy.

Drzewa-pomniki przyrody, jako obiekty z definicji wyróżniające się w otoczeniu, mające szczególne, indywidualne cechy, charakteryzujące się często wyjątkowymi walorami estetycznymi, kulturowymi, symbolicznymi czy historycznymi, stanowią wartościowy obiekt dla turystyki i rekreacji jako punktowy walor turystyczny [Nitkiewicz-Jankowska i Jankowski 2010, Grzywacz i Pietrzak 2013, Pietrzak-Zawadka 2020]. Jednak ich rzeczywiste wykorzystanie może zależeć od usytuowania (miejsca znane/atrakcyjne/dostępne komunikacyjnie) i/lub od ich „słynności” wynikającej najczęściej z powiązanych z nimi historii i legend (zostanie to rozwinięte przy omawianiu aspektu historycznego i kulturowego). Według przejranych stron internetowych, do drzew szczególnie ważnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym należy w pierwszej kolejności zaliczyć Dąb Rzeczypospolitej (Tabela 2). W przeszłości odbywały się pod nim zabawy lokalnej ludności, a współcześnie był on bardzo chętnie odwiedzany zarówno przez okolicznych mieszkańców, jak i przez licznych turystów, szczególnie przez rodziny z dziećmi (wiódł do niego niebieski szlak pieszy, dąb określany był jako ozdoba tego regionu). Dąb Miłości także oceniany był jako najładniejszy dąb w regionie i atrakcja turystyczna. Do często odwiedzanych drzew zaliczono również Dąb Wincenty (obok niego zlokalizowany jest parking leśny i ścieżka spacerowa), Dąb Mieszko I (obok przebiega chętnie uczęszczana trasa spacerowa) i Dąb Cygański (lubiane miejsce wypraw okolicznej ludności i osób wypoczywających). Znaczenie miał także grab w Korzkwi (turyści robili sobie przy nim pamiątkowe zdjęcia), dąb w Grabnie (budził podziw licznych turystów) oraz dąb w Kliczkowie (znajdował się w miejscu spacerów). Na aspekt turystyczno-rekreacyjny nie zwrócono natomiast uwagi przy Dębie Chrobrym i Dębie Napoleonie, choć są to drzewa wyjątkowe pod względem przyrodniczym w skali kraju. Mogło to wynikać z ich usytuowania w terenie bądź skupienia się w relacjach internetowych na stracie w wymiarze przyrodniczym. W rzeczywistości np. Dąb Chrobry stanowił dużą atrakcję przyrodniczą i turystyczną [Cieślak i Grabska 1996, Kasprzak 2011]. Ze względu na niewątpliwe turystyczno-rekreacyjne walory wielu drzew pomnikowych, postuluje się uwzględnianie opisu miejscowych obiektów przy opracowywaniu materiałów promocyjnych (folderów, ulotek) dotyczących gmin, powiatów, nadleśnictw, gospodarstw agroturystycznych, jak również włączanie odwiedzania tych okazów do programów wycieczek [Pietrzak-Zawadka 2020].

Drugi rozważany aspekt – historyczny – wynika w dużej mierze z imponującego wieku drzew i faktu, że przez to były świadkami wydarzeń, które rozgrywały się w ich okolicy. W analizowanych źródłach używano takich określeń, jak: pomniki, świadectwa czy świadkowie historii (np. Dąb Mieszko I). Jednak

w niektórych przypadkach przywoływano szczególne sytuacje, z którymi były związane podpalone drzewa. Okolice Dębu Rzeczypospolitej były w czasie zaborów miejscem patriotycznych spotkań tutejszej ludności, a partyzanci składali pod nim przysięgę na wierność ojczyźnie. Zwrócono także uwagę na to, że dąb pamiętał Zygmunta III Wazę i był świadkiem wielu pokoleń mieszkańców powiatu brodnickiego. Pod Dębem Miłości spotykali się powstańcy styczniowi, a także lokalna ludność dominującego wówczas wyznania unickiego. W odniesieniu do Dębu Chrobrego podkreślano, że wzrastał już w okresie średniowiecza, był przez to świadkiem wielu wojen. Stanowił znak graniczny między księstwami szprotawskim i przemkowskim, a także odbywały się pod nim sądy. Pod tym względem nie jest wyjątkiem – w dawnych czasach często pod okazałymi drzewami odbywały się sądy oraz plemienne spotkania i zebrania ludowe [Grzywacz i Pietrzak 2013]. Historia ochrony Dębu Chrobrego również jest już bardzo długa, bo sięga czasów przed II wojną światową. Z Dębem Wincentym związana jest m.in. postać pisarza Wincentego Pola oraz siostry Aleksandry Fredry, Zofii z hr. Szeptyckiej, zaś z Dębem Napoleonem – postać księżnej Herminy von Schönauich-Carolath z książąt Reuss, która w 1920 roku nadała drzewu imię niemieckiego botanika i działacza ochrony przyrody profesora Theodora Schubego. Według informacji zawartych na analizowanych stronach internetowych na konarach Dębu Powstańczego carscy żołnierze wieszali schwytanych powstańców styczniowych, a Lipa Wiktoria przetrwała dwie wojny światowe i trzy powstania śląskie. Można zatem uznać, że ochrona tych drzew, jak również tych wcześniej wymienionych, ma także duże znaczenie w krzewieniu patriotycznych postaw kolejnych pokoleń Polaków. Związek z lokalną historią mają także pomnikowe drzewa podpalone w parkach czy przy obiektach sakralnych, co zaliczono jednocześnie do strat w wymiarze kulturowym.

Jednym z takich drzew był grab w Korzkwi, który określany był jako symbol tego niezwykłego miejsca, stojący od kilku wieków przy wejściu do korzkiewskiego parku przy tutejszym zamku. W parkach rosły także podpalone pomniki przyrody w Teresinie (przy pałacu), Baranowicach (przy pałacu), Nowym Sączu (Dąb Jagiełło koło ruin zamku), Osiekach, Grojcu (dąb o numerze 16 w Tabeli 2) oraz Kliczkowie. Obecność wielu starych drzew w parkach wynika często z faktu, że przy ich zakładaniu zwracano uwagę na utrzymanie w nich elementów obecnych w dotychczasowym drzewostanie (szczególnie starych drzew), przez co są one starsze niż sam park [Majdecki 1993, Kasprzak 2011]. Z kolei podpalona wierzba w Rybniku rosła na terenie parafii pw. św. Józefa Robotnika, a warto wiedzieć, iż spuścizną dawnego kultu roślin u Słowian było darzenie szczególnym szacunkiem drzew otaczających świątynie, a także kapliczki, krzyże, groby itp. [Moszyński 1968]. Poza związkiem z lokalną historią i kulturą poprzez obecność w zadrzewieniu parkowym/sakralnym, część podpalonych drzew pomnikowych była też w inny sposób ważna w aspekcie kulturowym. Po pierwsze- związane są z nimi legendy, nie zawsze mające choćby częściową zgodność z faktami historycznymi, od których wzięły swe nazwy. Pod Dębem

Rzeczypospolitej, zwanym inaczej Dębem Jagiełły, miał odpoczywać Władysław Jagiełło w drodze pod Grunwald, pod Dębem Cygańskim – królowa Jadwiga podczas podróży do Kluk na odpust świętej Anny, pod Dębem Chrobrym – w roku 1000 – miał się spotkać Bolesław Chrobry z cesarzem Ottonem III, pod Dębem Napoleonem miał odpoczywać Napoleon Bonaparte podczas swojej wyprawy na Rosję w 1812 roku, zaś koło Lipy Wiktorii przejeżdżał Jan III Sobieski, kierując się do Wiednia, gdzie stoczył bitwę zwaną Wiktoria Wiedeńską. Po drugie – z podpalonymi drzewami wiążą się różne wydarzenia lub symbole religijne. Pod Dębem Miłości, w okresie zaborów, księża udzielali chrztów i ślubów lokalnym unitom, pod Dębem Cygańskim odbywały się śluby Cyganów wędrujących taborami, na Dębie Gajus wisi kapliczka (według przekazywanych opowieści, był przed wiekami posadzony w miejscu zbiorowego pochówku zmarłych w wyniku epidemii), a żołądzie z Dębu Chrobry zostały poświęcone w roku 2004 przez papieża Jana Pawła II (sadzunki z nich wyhodowane sadzone były w ramach różnych uroczystości jako tzw. Dęby Papieskie). Należy podkreślić, iż drzewa mają wyjątkowe miejsce w symbolice religijnej już od pradawnych czasów, jako obiekty kultu, adoracji i składania ofiar, a w różnych formach to szczególne traktowanie drzew przetrwało także i do czasów współczesnych [Kasprzak 2011, Grzywacz i Pietrzak 2013]. W warunkach Polski do dziś część chronionych drzew (głównie lip) związana jest z kultem maryjnym, jako miejsca objawień Matki Bożej [Grzywacz i Pietrzak 2013], jednak nie dotyczy to żadnego z opisanych w niniejszym artykule obiektów. Natomiast należy zauważyć, że w kulturze i wierzeniach Słowian szczególną rolę pełniły dęby [Gieysztor 1982, Grzywacz i Pietrzak 2013], które stanowią z kolei znakomitą większość podpalonych drzew. Spośród nich jeden też został powiązany z religią, jednak nie dawną słowiańską, a raczej współczesną chrześcijańską – Dąb Chwalibóg. Po trzecie – podpalone pomniki przyrody mogą być ważne z punktu widzenia różnych tradycji i obyczajów/przesądów. Pod Dębem Miłości współcześnie spotykały się zakochane pary (na pniu były zresztą widoczne wydrapane inicjały par), a objęcie pnia drzewa stanowiło gwarancję spokoju i szczęścia rodzinnego. Po czwarte – niektóre podpalone drzewa stanowiły przedmiot natchnienia dla twórców kultury. Dąb Wincenty był natchnieniem dla poetów (m.in. Wincenty Pol, na którego cześć nazwano dąb napisał np. wiersz „Królewskie dęby”), pisarzy (m.in. Zofia z hr. Szeptycka, córka Aleksandra Fredry, mylnie określana w analizowanych źródłach jako jego siostra, napisała „Rozmowę ze starym dębem w Krościenku”), a także dla fotografików, rysowników i malarzy. Taki sposób upamiętnienia wyjątkowych drzew powoduje, że trwają one w pamięci i świadomości ludzi dłużej, niż trwa sam żywot takiego drzewa [Hageneder 2006]. Znaczenie kulturowe (pamiętkowe) drzew przejawia się w szczególny sposób poprzez nadawanie im nazw własnych – takowe posiadało 50% podpalonych pomników przyrody. Jest to znacznie większy odsetek niż w przypadku całej populacji drzew pomnikowych w Polsce, dla której wynosi on niecałe 2% [Grzywacz i Pietrzak 2013]. Podkreśla to zatem szczególny wymiar straty wynikającej z podpalenia

opisywanych pomników przyrody. Poza wyżej przytoczonymi (w kontekście historycznym i kulturowym), pojawiały się także nazwy wiążące drzewa ściśle z lokalną społecznością, będące wyrazem dumy z „ich” drzewa (Dąb Ustrobniak, Radomski Bartek), nazwy podkreślające wyjątkowy wiek drzewa (Dąb Prastary, Dąb Jagiełło) oraz – być może, gdyż nie zostało to wytłumaczone na analizowanych stronach – związek z dawnymi lasami porastającymi ten teren (Dąb Gajus). W skali całej Polski dominowały imiona męskie i żeńskie, następnie nazwy związane z postaciami i wydarzeniami historycznymi, postaciami literackimi, osobami świata nauki, literatury i sztuki, zaś trzecią grupę stanowiły nazwy pozostałe, a wśród nich związane z lokalizacją, pokrojem, zawodem czy pokrewieństwem, w tym ostatnim przypadku np. Bliźniak, Babunia [Grzywacz i Pietrzak 2013].

Kolejny aspekt straty w wymiarze społecznym to aspekt emocjonalny. Drzewa obecne w krajobrazie „od zawsze” i jednocześnie bardzo się z niego wyróżniające, którym często towarzyszą indywidualne historie i legendy, nieraz od lat specjalnie chronione, są najczęściej przez ludzi podziwiane i szanowane, są dla nich bardzo ważne i otaczane opieką w postaci różnych zabiegów konserwatorskich (szczególnie Dąb Wincenty, Dąb Mieszko I, dąb w Grojcu – nr 17 w Tabeli 2). Na analizowanych stronach pojawiały się takie określenia podpalonych drzew pomnikowych, jak: miejsce refleksji i świątynia zadumy (Dąb Rzeczypospolitej), ważny symbol dla lokalnych mieszkańców (Dąb Rzeczypospolitej, grab w Korzkwi), duma mieszkańców (Dąb Rzeczypospolitej – duma nadleśnictwa, Dąb Mieszko I – duma dzielnicy), perła w koronie przyrodniczej regionu, perła wśród lokalnych pomników przyrody (Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Miłości), majestatyczne drzewo (Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Miłości), o którym historii przekazywano z pokolenia na pokolenie (Dąb Miłości), król (Dąb Chrobry – Borów Dolnośląskich, Mieszko I), dumne drzewo (Lipa Wiktorja), zabytkowe drzewo (Dąb Mieszko I, dąb w Karszówku, Dąb Ustrobniak), legendarne drzewo (Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Miłości, Dąb Cygański), cenne drzewo (Dąb Miłości, Dąb Chrobry, Dąb Mieszko I), wyjątkowe drzewo (Dąb Chrobry, Dąb Mieszko I, Dąb Napoleon), unikalne drzewo (Dąb Chrobry), wspaniałe drzewo (Dąb Chrobry, Lipa Wiktorja), Święty Dąb (Dąb Rzeczypospolitej, Dąb Wincenty, Dąb Cygański), sławne drzewo (Dąb Napoleon), ozdoba alei/piękne drzewo (Dąb Rzeczypospolitej, jesion w Gorlicach), lokalna/regionalna wizytówka (Dąb Miłości, Dąb Napoleon). Wszystkie te określenia wskazują na silne emocje i przywiązanie ludzi do podpalonych drzew. Zdarzała się także swego rodzaju personifikacja drzew – nie tylko wspomniany wcześniej „król”, ale też „staruszek” (Dąb Mieszko I, Dąb Chwalibóg, Dąb Gajus). Dla mieszkańców gminy Kluki Dąb Cygański był na tyle ważny, że został umiejscowiony w jej herbie. Z kolei Dąb Wincenty w 2014 roku zdobył II miejsce, a tuż przed podpaleniem Dąb Napoleon znalazł się w finale w konkursie Klubu Gaja pt. Drzewo Roku – jest to konkurs, w którym „szukamy drzewa najbardziej kochanego, drzewa z opowieścią, drzewa, które pobudza wyobraźnię i jednoczy ludzi” [www.drzeworoku.pl]. Podpalenie drzew oceniane było bardzo negatywnie (również w komentarzach internautów pod

opublikowanymi informacjami), emocjonalnie, zdarzały się porównania do straty kogoś bliskiego (Dąb Rzeczypospolitej) lub pożaru katedry Notre Dame w Paryżu (Dąb Mieszko). Przywiązanie ludzi do niektórych podpalonych drzew spowodowało, że jeśli tylko drzewo nie uległo całkowitemu spaleniu, podejmowane były liczne wysiłki, by je uratować. Dąb Chrobry objęty był bardzo troskliwą opieką przez lokalnych leśników Nadleśnictwa Szprotawa, obejmującą m.in. zabiegi pielęgnacyjne i nawadnianie, Dąb Mieszko I został przez urzędników warszawskiej dzielnicy Ursynów mocniej zabezpieczony i objęty monitoringiem, Lipa Wiktoria była ratowana przez urzędników lokalnej gminy, podobnie, jak dęby w Grojcu. W pewnych przypadkach wsparcie obejmowało także społeczne kibicowanie temu, by pomnik przyrody przetrwał: na Facebooku powstała strona kibicująca wyzdrowieniu Dębu Chrobrego, a na jego ogrodzeniu m.in. dzieci z przedszkoli i szkół zostawiały dedykowane mu laurki, życzenia i listy (nadsyłane były także pocztą do nadleśnictwa). Wypuszczanie przez niego liści w kolejnych latach po podpaleniu – podobnie, jak w przypadku Dębu Mieszko I – witane było przez społeczeństwo z dużą radością i entuzjazmem. Topola czarna w Bielsku Białej – po tym, jak odbiły nowe pędy po podpaleniu – stała się przedmiotem artystycznego happeningu, w ramach którego na drzewie umieszczono ceramiczne oczy symbolizujące naturę, która nieustannie na nas patrzy, także na tych, którzy ją dewastują. W przypadku niektórych drzew, które uległy spaleniu, podejmowane były przez ludzi działania dla uwiecznienia ich pamięci. 22 września 2021, obok pozostawionego na pamiątkę, spalonego i powalonego na ziemię pnia Dębu Rzeczypospolitej, odsłonięto kamień upamiętniający to drzewo, ufundowany przez lokalne Nadleśnictwo Brodnica. W przypadku Dębu Chrobrego pozostawiono stojące zamarałe drzewo, postawiono tablicę informującą o drzewie i pożarze, a na znaczeniu zyskały wspomniane wcześniej Dęby Papieskie (ok. 500), jako potomkowie wyjątkowego drzewa, które kilka lat po podpaleniu całkowicie obumarło (Tabela 2). Pod koniec życia pobrano z niego także zrzesy (w celu rozmnożenia wegetatywnego) i w roku 2019 kilku genetycznych potomków zostało posadzonych obok rodzica. Stojący pień po spalonym pomnikowym dębie pozostawiono jako tzw. świadka także w Karszówku. Aby uczcić i zachować pamięć o spalonym Dębie Cygańskim, lokalne stowarzyszenie rowerzystów zebrało żołędzie, by wyhodować z nich sadzonki. Jednak takie rozwiązanie (również w przypadku Dębów Papieskich) nie pozwala w pełni zachować oryginalnych zasobów genowych podpalonego drzewa. Podobne możliwości upamiętnienia martwych drzew pomnikowych wymienia Grzywacz [2006], dodając jeszcze pozostawienie pniaka/jego rekonstrukcję przy użyciu trwałych materiałów, eksponowanie pozostałości pnia/jego fragmentów ex situ (np. w muzeum), użytkowe wykorzystanie pnia (np. osadzenie kapliczki w wypróchniałym pniu) oraz wykonanie trwałej repliki pnia do eksponowania w miejscu pierwotnej lokalizacji drzewa.

Przy rozważaniu aspektów straty w wymiarze społecznym, nie sposób pominąć aspektu edukacyjnego, wartości w tym względzie podpalonych pomników

przyrody. Ujawniła się ona na cztery sposoby. Po pierwsze – poprzez instalację tablic informacyjnych/edukacyjnych w terenie, w pobliżu drzew pomnikowych. Były one obecne przy Dębie Rzeczypospolitej, Dębie Wincentym (obelisk), Dębie Mieszku I oraz Dębie Cygańskim. W przypadku Dębu Chrobrego analizowane źródła opisywały jedynie tablicę informacyjną ustawioną już po pożarze. Po drugie – poprzez obecność materiałów informacyjnych o tych obiektach w mediach. Na analizowanych stronach – w kontekście Dębu Rzeczypospolitej – przywołane były filmy o nim na kanale YouTube, a także zwrócono uwagę na obecność w internecie licznych, upamiętniających to drzewo zdjęć. Informacje o Dębie Chrobrym były z kolei dostępne w internetowej Encyklopedii Leśnej oraz w internetowej encyklopedii Wikipedia. W tej pierwszej znajdowało się także odwołanie do książki z informacjami o dębie (Zarzyński i in. 2016). Na innej stronie było z kolei odniesienie do opisu Dębu Napoleona z 1936 r. w „Księdze ochrony przyrody” prowadzonej przez starostę zielonogórskiego. Warto tu podkreślić rolę, jaką mogą spełniać materiały publikowane przez Lasy Państwowe w internecie, a szczególnie w mediach społecznościowych – w przypadku podpalenia Dębu Rzeczypospolitej (w mniejszym stopniu Dębu Wincentego) autorzy zwrócili uwagę na bardzo powszechne przywoływanie informacji na ten temat podawanych przez jednostki Lasów Państwowych w mediach społecznościowych (Facebook oraz Twitter) oraz na ich stronach internetowych. Po trzecie – poprzez włączanie opisywanych drzew do programu i przebiegu zajęć edukacyjnych prowadzonych w terenie. Dąb Rzeczypospolitej był niejednokrotnie przedmiotem edukacji dzieci z powiatu brodnickiego i okolic. Po czwarte – poprzez uwzględnienie tych drzew w wyznaczanych trasach ścieżek dydaktycznych. Tak było w przypadku dwóch dębów: Dębu Rzeczypospolitej oraz Dębu Wincentego. Obok Dębu Rzeczypospolitej poprowadzona została przyrodnicza ścieżka dydaktyczna „Jar Brynicy” od Zielonej Szkoły „Ekoczar” w Czarnym Bryńsku do północnej części rezerwatu przyrody Jar Brynicy. Z kolei Dąb Wincenty był jednym z siedmiu obiektów Literackiego Szlaku Drzew nazwanych imionami poetów i pisarzy związanych z Krościenkiem Wyżnym, a opracowanego przez redakcję gazetki wydawanej w lokalnej szkole. Z innych źródeł niż analizowane strony internetowe wiadomo również, że ścieżka edukacyjna została poprowadzona także do Dębu Napoleona [Pietrzak-Zawadka 2020]. Znaczenie edukacyjne wielu drzew pomnikowych podkreślają także Grzywacz i Pietrzak [2013], proponując obejmowanie przez miejscowe szkoły opieką i całoroczną obserwacją poszczególnych okazów wraz z ich otoczeniem.

Ostatni aspekt straty w wymiarze społecznym to aspekt naukowy. Drzewa – pomniki przyrody mogą być cennym obiektem badań nad przejawami procesu starzenia i rozkładu drzew (np. spadkiem płodności i zdolności do samoistnej regeneracji), aklimatyzacją gatunków obcych, naturalnym zasięgiem geograficznym gatunków rodzimych, potencjalną naturalną roślinnością, jak również nad różnymi aspektami biocenotycznej wartości takich drzew (np. obumierające, rozkładające się drewno jako siedlisko życia innych

organizmów) [Symonides 2008, Kasprzak 2011]. Wraz ze swoim naturalnym otoczeniem mogą stanowić wartościowy obiekt porównawczy pozwalający na odnoszenie zjawisk zachodzących w tych samych warunkach przyrodniczych, lecz poddanych różnej antropopresji [Danielewicz i Wrońska-Pilarek 1996]. Aspekt wartości naukowej podpalonych drzew nie został jednak ani bezpośrednio, ani pośrednio poruszony na analizowanych stronach internetowych – widocznie z punktu widzenia przeciętnego ich odbiorcy nie jest aż tak kluczowy i bezpośrednio go dotyczący, jak wartość przyrodnicza, kulturowa, historyczna, turystyczno-rekreacyjna podpalonych drzew czy emocjonalny z nimi związek.

WNIOSKI

1) Analizowane przypadki podpażeń drzew-pomników przyrody wystąpiły na przestrzeni prawie 100 lat (1925-2021), choć głównie w drugim dziesięcioleciu XXI wieku. Incydenty te objęły trzydzieści drzew, z których cztery podpalane były więcej niż jeden raz.

2) Strata w wymiarze przyrodniczym, wynikająca z podpalenia analizowanych drzew pomnikowych, ma związek z ich strukturą gatunkową (wyłącznie gatunki liściaste, stosunkowo rzadziej spotykane w lasach; dominacja gatunków rodzimych, podczas gdy w strukturze gatunkowej pomników przyrody dominują gatunki obce; dominacja dębów), wiekiem (podany minimalny wiek wynosił ok. 300 lat, zaś potwierdzony maksymalny – ok. 750 lat, przy maksymalnym wieku rębności wynoszącym w Lasach Państwowych 240 lat), wymiarami (podany zakres obwodów wynosił od ok. 460 cm do ok. 1050 cm) oraz wartością biocenotyczną (dziuple, próchnowiska; siedlisko np. sów, nietoperzy, pachnicy dębowej). Część podpalonych drzew była wyjątkowa pod względem przyrodniczym w skali ogólnokrajowej, a nawet międzynarodowej (Dąb Chrobry, Dąb Mieszko I oraz Dąb Napoleon).

3) Strata w wymiarze społecznym wynika z wartości podpalonych drzew pomnikowych w aspekcie turystyczno-rekreacyjnym (nieraz częste odwiedziny lokalnych mieszkańców i/lub turystów; infrastruktura turystyczna; pamiątkowe zdjęcia), historycznym (drzewa-świadkowie wydarzeń historycznych, postaci historycznych, kolejnych pokoleń mieszkańców), kulturowym (drzewa-symbole; drzewa w parkach lub zadrzewieniach sakralnych; związek z legendami; z wydarzeniami lub symbolami religijnymi; z tradycjami, obyczajami, przesądami; przedmiot natchnienia dla twórców kultury), emocjonalnym (podkreślanie wyjątkowości drzew i podziwu dla nich; obecność w herbie miejscowości; zgłoszenie w konkursie Drzewo Roku; podejmowanie działań ratunkowych; dopingowanie drzewu, by przeżyło; uwiecznianie pamięci) i edukacyjnym (instalacja tablic informacyjnych; materiały informacyjne w mediach; obiekt zajęć edukacyjnych; przystanek ścieżek edukacyjnych). Na analizowanych stronach

zabrakło natomiast odniesień do niewątpliwej wartości tych drzew w aspekcie naukowym.

4) Przyszłe ograniczenie strat w wymiarze przyrodniczym i społecznym, wynikających z zintensyfikowanych w ostatnim dziesięcioleciu podpałek drzew pomnikowych, wymagałoby podjęcia w skali całego kraju działań prawnych, organizacyjnych i edukacyjnych pozwalających z jednej strony na prewencję takich zdarzeń, z drugiej zaś strony – na szybszą reakcję w sytuacji zagrożenia. Są to aspekty wymagające jak najszybszej analizy i podjęcia konkretnych kroków realizacyjnych [Grzywacz i Referowska-Chodak 2022].

LITERATURA

- Cieślak, M., Grabska, B. (1996). *Pomniki przyrody ożywionej i okazale drzewa województwa legnickiego. Komunikaty Dendrologiczne* 2(24): 25-28.
- Danielewicz, W., Wrońska-Pilarek, D. (1996). *O motywach ochrony starych drzew w lasach gospodarczych. Przegląd Leśniczy* 4 (2): 12-13.
- Gieysztor, A. (1982). *Mitologia Słowian*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe.
- Grzywacz, A. (2001). *Drzewa – pomniki przyrody świata i Polski. Agricola* 51: 29-41.
- Grzywacz, A. (2006). *Losy martwych drzew pomnikowych o szczególnej wartości przyrodniczej i społecznej. Poznajmy Las* 5: 9-11.
- Grzywacz, A., Pietrzak, J. (2013). *Drzewa – pomniki przyrody*. Warszawa: PTL.
- Grzywacz, A., Referowska-Chodak, E. (2017). *Chronione grzyby porażające pomnikowe drzewa – konflikt indywidualnej i gatunkowej ochrony przyrody. Zarządzanie ochroną przyrody w lasach* 11: 9-27.
- Grzywacz, A., Referowska-Chodak, E. (2022). *Prawne i organizacyjne aspekty podpałek drzew pomnikowych. Sylwan* (w druku).
- GUS (2021a). *Ochrona Środowiska – Rocznik Statystyczny za 2020 rok*. Warszawa: GUS.
- GUS (2021b). *Leśnictwo – Rocznik statystyczny za rok 2020*. Warszawa: GUS.
- Gutowski, J.M., Bobiec, A., Pawlaczyk, P., Zub, K. (2004). *Drugie życie drzewa*. Warszawa – Hajnówka: WWF Polska.
- Hageneder, F. (2006). *Magia drzew*. Warszawa: Bertelsmann Media sp. z o. o.
- Holeksa, J., Maciejewski, Z. (2009). *Martwe drzewa i ich rola w ekosystemie leśnym. Roztoczańskie Spotkania* 6: 68–82.
- Instrukcja (2012). *Instrukcja Urządzania Lasu*, cz. 1. Warszawa: CILP.
- Kasprzak, K. (2011). *Drzewa – pomniki przyrody i pamiątki kultury. Turystyka Kulturowa* 4: 17-38.
- Majdecki, L. (1993). *Ochrona i konserwacja założenia ogrodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Moszyński, K. (1968). *Kultura ludowa Słowian, t. II: Kultura duchowa*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nitkiewicz-Jankowska, A., Jankowski, G. (2010). *Krajobraz kulturowy jako walor turystyczny. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego* 14: 185-193.
- Obwieszczenie (2014). *Obwieszczenie Ministra Środowiska z dnia 30 października 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania*

Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000. Dz. U. nr 2014.0.1713.

Pacyniak, C. (1992). *Najstarsze drzewa w Polsce – przewodnik*. Warszawa: PTTK „Kraj”.

Pietrzak, J. (2011). *Metodyka i kryteria uznawania za pomniki przyrody drzew oraz określania klas ich wartości przyrodniczej i społecznej*. Praca doktorska obroniona w Katedrze Ochrony Lasu i Ekologii SGGW w Warszawie pod kierunkiem prof. Andrzeja Grzywacza (manuskrypt).

Pietrzak-Zawadka, J. (2020). *Drzewa-pomniki przyrody elementem funkcji turystycznej obszaru*. [W:] M. Jalinik i S. Bakier (red.) *Obszary przyrodniczo cenne w rozwoju turystyki*. Białystok: Politechnika Białostocka, 114-125.

Raport (2021). *Raport o stanie lasów w Polsce 2020*. Warszawa: CILP.

Rozporządzenie (2016). *Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt*. Dz. U. nr 2016.0.2183 (z późn. zm.).

Rozporządzenie (2017). *Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody*. Dz. U. nr 2017.0.2300.

Symonides, E. (2008). *Ochrona przyrody*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Ustawa (2004). *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*. Dz. U. 2004.92.880, z późn. zm.

Zarzyński, P. (2019). *Liczba pomników przyrody i drzew pomnikowych w Polsce na podstawie inwentaryzacji Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska z lat 2014-2015*. *Sylwan* 163(3): 248-257.

Zarzyński, P., Tomusiak, R. (2014). *90 drzew – okazy niezwykle*. Warszawa: CILP.

Zarzyński, P., Tomusiak, R., Borkowski, K. (2016). *Drzewa Polski. Najgrubsze – Najstarsze – Najśłynniejsze*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Lasy Państwowe.

[online] www.drzeworoku.pl – strona internetowa konkursu Klubu Gaja pt. Drzewo Roku [dostęp: 05.02.2022]

[online] www.lasy.gov.pl – strona internetowa PGL Lasy Państwowe [dostęp: 05.02.2022]

STRESZCZENIE

W artykule, na podstawie kwerendy przeprowadzonej w zasobach internetu, przeanalizowano przypadki podpażeń 30 drzew-pomników przyrody na przestrzeni prawie 100 lat (1925-2021), przy czym incydenty te notowane były głównie w drugim dziesięcioleciu XXI wieku. Analiza dotyczyła oceny strat z tytułu podpażeń w wymiarze przyrodniczym i społecznym. Strata w wymiarze przyrodniczym ma związek z: 1) strukturą gatunkową drzew (wyłącznie gatunki liściaste, stosunkowo rzadziej spotykane w lasach; dominacja gatunków rodzimych, podczas gdy w strukturze gatunkowej pomników przyrody dominują gatunki obce; dominacja dębów); 2) wiekiem drzew (podany minimalny wiek wynosił ok. 300 lat, zaś potwierdzony maksymalny – ok. 750 lat, przy maksymalnym wieku rębności wynoszącym w Lasach Państwowych 240 lat); 3) wymiarami drzew (podany zakres obwodów wynosił od ok. 460 cm do ok. 1050 cm); oraz 4) wartością biocenotyczną drzew (dziuple, próchnowiska; siedlisko np. sów, nietoperzy, pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*). Część podpalonych drzew była wyjątkowa pod względem przyrodniczym w skali ogólnokrajowej, a nawet międzynarodowej (Dąb Chrobry, Dąb Mieszko I oraz Dąb Napoleon). Strata w wymiarze społecznym wynika z wartości podpalonych drzew pomnikowych w aspekcie: 1) turystyczno-rekreacyjnym (nieraz częste odwiedziny lokalnych mieszkańców i/lub turystów; infrastruktura

turystyczna; pamiątkowe zdjęcia); 2) historycznym (drzewa-świadkowie wydarzeń historycznych, postaci historycznych, kolejnych pokoleń mieszkańców); 3) kulturowym (drzewa-symbol; drzewa w parkach lub zadrzewieniach sakralnych; związek z legendami; związek z wydarzeniami lub symbolami religijnymi; związek z tradycjami, obyczajami, przesadami; przedmiot natchnienia dla twórców kultury); 4) emocjonalnym (podkreślanie wyjątkowości drzew i podziwu dla nich; obecność w herbie miejscowości; zgłoszenie w konkursie Drzewo Roku; podejmowanie działań ratunkowych; dopingowanie drzewu, by przeżyło; uwiecznianie pamięci); oraz 5) edukacyjnym (instalacja tablic informacyjnych; materiały informacyjne w mediach; obiekt zajęć edukacyjnych; przystanek ścieżek edukacyjnych). Na analizowanych stronach zabrakło natomiast odniesień do niewątpliwej wartości tych drzew w aspekcie naukowym. Przyszłe ograniczenie strat w wymiarze przyrodniczym i społecznym wśród pomnikowych drzew wymagałoby podjęcia w skali całego kraju działań prawnych, organizacyjnych i edukacyjnych pozwalających z jednej strony na prewencję podpałów, z drugiej zaś strony – na szybszą reakcję w sytuacji zagrożenia.

SUMMARY

In this article, on the basis of a search carried out in the Internet, arson attacks on 30 trees - natural monuments over a period of almost 100 years (1925-2021) were analysed, with the incidents recorded mainly in the second decade of the 21st century. The analysis focused on the assessment of arson losses in the natural and social aspects. The loss in the natural aspect is related to: 1) the species structure of the trees (exclusively deciduous species, relatively less frequent in forests; dominance of native species, while the species structure of the natural monuments is dominated by alien species; dominance of oaks); 2) the age of the trees (the reported minimum age was ca. 300 years, while the confirmed maximum age was ca. 750 years, with the maximum age of felling in the State Forests being 240 years); 3) the size of the trees (the reported circumference range was from approx. 460 cm to approx. 1050 cm); and 4) the biocenotic value of the trees (hollows, decay; habitat for e.g. owls, bats, hermit beetle *Osmoderma eremita*). Some of the trees set on fire were exceptional in natural terms on a national or even international scale (Chrobry Oak, Mieszko I Oak and Napoleon Oak). The loss in social terms results from the value of the monumental trees set on fire in terms of: 1) tourism and recreation (sometimes frequent visits of local inhabitants and/or tourists; tourist infrastructure; commemorative photos); 2) history (trees-witnesses of historical events, historical personalities, successive generations of inhabitants); 3) culture (trees-symbols; trees in parks or sacred canopies; relation to legends; relation to religious events or symbols; relation to traditions, customs, superstitions; object of inspiration for cultural creators); 4) emotions (emphasising the uniqueness of trees and admiration for them; presence in the coat of arms of the locality; entry in the Tree of the Year competition; undertaking rescue operations; cheering for the tree to survive; immortalising the memory); and 5) education (installation of information boards; information material in the media; object of educational activities; educational trail stop). However, the pages analysed lacked any reference to the undoubted scientific value of these trees. The future reduction of losses in the natural and social aspects among monumental trees would require legal, organisational and educational measures to be taken on a national scale, which would allow for the prevention of arson attacks on the one hand, and a faster reaction in emergency situations on the other.

